

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Yayın No: 1216

ARAPÇADA ATASÖZLERİ
Doç. Dr. Adnan Arslan

Yayın Koordinatörü: Murat Aydemir
Editör: Prof. Dr. Şehmus Demir
Tashih: Ayşe Adan Kurt
Kapak: Yılmaz Cahit Aydın
İç Tasarım: Şevval Kocabay

1. Baskı, Aralık 2023, Ankara, 500 Adet
ISBN: 978-625-428-382-6
Sertifika No: 48058

© Bütün yayın hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 29.12.2022 tarih
ve 174 sayılı kararı ile basılmıştır.

TDV/İ
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASİMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mh. 1256. Cd. No: 11
Yenimahalle/ANKARA
0312 354 91 31 (pbx)
0312 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr

Takdim

Atasözleri (meseller) geçmişin hayat tecrübesini kısa ve özlü ifadelerle sonraki nesillere aktaran sözlerdir. Eskinin hayat tecrübesi yeni nesiller için hem önemli hem de anlamlıdır. Zira insanoğlunun hayat boyu öğrendiklerinin çoğunu bizzat tecrübe etmesi imkânsızdır. Bu manada kısacık ömründe kendi yolunu çizebileceği, davranış biçimini tayin edebileceği hazır bilgiye vâris olması kadar mantıklı başka bir şey yoktur.

Atasözleri genel doğrulardan ziyade kültürel ve kişisel doğruları ya da doğrunun sadece bir yönünü ifade edebildiğinde -eksik olsalar bile- kendi hayatında aynı kusurlarla malul olan insan için atalarının tecrübe edip söze döktüğü şeyler anlamlı ve önemli olmaya devam edecektir.

Atasözü bulunmayan, geçmişin bilgisine ve irfanına ihtiyaç duymayan bir kültür herhâlde yoktur. Bu anlamda her milletin kendine özgü atalar sözü vardır.

Çoğu atasözünde ifade edilen hakikatler diğer kişiler ve kültürler tarafından kabul edilemeyecek kadar öznel ve kültüre özgü de değildir. Bunlar birçok açıdan ortak insani hayat tecrübesini özetlemektedirler. Bu yönü ile bunların bir dilden/kültürden diğerine aktarılmaları insanın tecrübe hanesine katkı sağlaması açısından önemlidir. Hatta bazı atasözleri aynı tecrübeleri farklı dillerde/kültürlerde dile getirir.

Adnan Arslan'ın eski Arap kültüründen seçerek çevirisi ile birlikte sunduğu ve alınması gereken öğütleri de güzelce açıkladığı hikmetli sözlerden oluşan bu derlemesinin faydalı olması dileği ile. Ancak unutmayalım ki öğüt ona kulağını açana fayda verecektir.

Prof. Dr. İsmail Güler
Bursa, 2022

İçindekiler

Ön Söz	IX
Her başın bir ağrısı var.	1
Birinin musibeti birine nimet.	2
Şerde hayırlar var. Nice faydalar var, zararlar birlikte gelir.	3
Cahilin yükünü halim selim kişiler taşır.	4
Sıla-i rahmi kesen ölmüş gibidir.	5
Küçük gören, mahrum bırakır.	6
Olayların başı ilk bakışta benzer görünür. Hakikat ise arkalarını dönüp gittiklerinde zuhur eder.	7
Sen rüzgâr olursan kasırgayla karşılaşırın.	8
Herkes evinde bir çocuk.	9
Ev cimri ben değil!	10
Kardeşini uyarman onu kaybetmenden daha hayırlıdır.	11
En hayırlı malın sana faydası olandır.	12
Cimri, zalimden daha mazur görülür.	13
Şefkatli olan suizanna müptela.	14
Çok tatlı olma yutarlar, çok acı olma atarlar.	15
Âlimin hatasıyla âlem hataya düşer.	16
Sana cehalet olarak şüpheler yeter.	17
Kurtla baş başa kalırsan daha saldırgan olur. Yalnızlık bela.	18
Kendisini yılan sokan kişi halattan sakınır.	19
Uysal hayvanı olmayan hırçına biner.	20
Harbin başlangıcı acemiliklerle dolu.	21

Tek başına at koşturan benden hızlı var mı, der.	22
Düzgün yola giren tökezleme bilmez.	23
Nice sözler var ki yaralamaktan beter.	24
Çok konuşan gece oduncusu gibidir.	25
İyice tanımadığını fazlaca övme.	26
Güzeli çekemeyen eksik olmaz.	27
Mazeretler yalansız olmaz.	28
Fevri karar kişinin aleyhine döner.	29
Beğenmekte acele etme.	30
Ok atmadan önce kılıflar doldurulur.	31
Tadına bak ki rızkın olsun.	32
Müsâ ile kurtulamayan Firavun ile batar.	33
Tamamına el atan tamamını kaybeder.	34
Maymun anasının gözünde ceylandır.	35
Pahalının bir cazibesi olur.	36
Dertli olan nasıl fikir vereceğini bilmez.	37
Kim ne üzere yetişmişse o şey üzere yaşlanır.	38
Gelin için kim şahitlik eder? Tabii ki annesi, teyzesi ve on komşusu.	39
Hapsedilmeyi en çok hak eden şey: Dilimiz.	40
Her topluluk kendi gibi evlat yetiştirir.	41
Nasihat vermekte ayarı kaçırırsan zan altında kalmaya hazırlıklı ol.	42
Daha başa gelmemişse her musibet küçük.	43
Dikenden üzüm bekleme!	44
Korkak olanın eceli hemen tepesindedir.	45
Vakit gelmişse gözün şaşşı oluverir.	46
Önce iltifat sonra marifet.	47

Ne yavaş ne de hızlı...	48
Her şimşek yağmur getirmez.	49
El ancak kolla iş görür.	50
Karnı aç olana misk sürülmez.	51
İlk başlatan en zalimdir.	52
At ayakla değil, karnıyla koşarmış.	53
Hurma kuyuda...	54
Kendine zarar vermek isteyene ne yapabilirsin ki?	55
Çamura su dökmel	56
Kismetindir asıl olan, çaban değil.	57
Eşek yoksa da sıpası var.	58
Her atın bir tökezlemesi var.	59
En hayırlı ilim gemin battığında seninle yüzebilendir.	60
Seni en güzel sağanı süsüyorsun.	61
Sen onu ekersin o seni söker.	61
Söküğün çözümü dikmektir.	62
Nice öylesine atışlar var lakin isabetli.	63
Bir lokma çok lokmalardan eder.	64
Bir kavmin idarecisi onların en mutsuz olanıdır.	65
Taş yerinde, söz zamanında ağır.	66
Korkağın asası uzun olurmuş.	67
Bir de yaşayacaklarının sözü var.	68
Biraz ayrı tut ki birbirlerini sevsinler.	69
Eşeği suyun kenarında bırak, haydi deme.	70
Ateşle susuzluk giderilir mi?	71
Her insan kendi sürüsünden haberdardır.	72
Ele geçen değersiz oluyor.	73
İşini severek yapan iyi yapar.	74

Şaka kinin aşısıdır.	75
Kimseye vermemek herkesi hoşnut eder.	76
Beklemediğin hüner acemiden gelir.	77
Sürü dağılmışsa, iş uyuz keçiyeye düşer.	78
Kedi yokken oyna dur, ey fare!	79
Geç gelen mazeretini hazırlar.	80
Denenmiş olanı tekrar denemeye gerek yok.	81
Sevdiğin balsa tamamını yeme!	82
Çok tartışanın gıybeti öyle tatlı olur ki...	83
Sahip çıkılmayan rızık insanlara haramı öğretir.	84
Akrabalar arasında haset cevher, başkalarında ise arazdır.	85
Bedenin zekâtı: Hastalıklar!	86
Kötü ahlak bulaşıcı...	87
Boğazlanmış koyuna derisinin yüzülmesi acı vermez.	88
Cehennem kolay, cennet mesele!	89
Umman sandalla aşılmaz!	90
Beyanda sihir vardır.	91
Sıska doyarsa ölmüş.	92
Bir kına iki kılıç girmez.	93
Evin camdan ise kimseye taş atma!	94
Bana vurdu ve ağladı, hemen koşup beni şikâyet etti.	95
Muhalefet et ki meşhur olasın.	96
Her düğümün bir de çözümü vardır.	97
Benim sırtımı benim elim gibi kaşıyabilen yok.	98

Ön Söz

Geçmiş zamanlardan günümüze ulaşmış eserlere yaratılışı gereği ilgi duyan insanoğlunun bu ilgisi; arkeoloji, antropoloji, sanat tarihi, dinler tarihi, müzecilik ve antikacılık gibi onlarca ilgi ve araştırma sahasını ortaya çıkarmıştır. İnsanın sınırsız merakı onu, uzayın derinliklerini keşfe sevk ettiği gibi asırlar öncesi yaşanmış dünyaların ayrıntılarını hissetmeye de zorlamaktadır. İlk başta genel hatlarıyla geçmişin bilinmesini hedefleyen tarih bilimi, bu detaycı merakın saikiyle ince ince dallara ayrılmıştır. Mütecessis insan, büyütecini taş ve mermer kitabelerin üzerine odaklayınca epigrafi, töre ve gelenekleri merak edince etnografya, kargacık burgacık yazıların peşinde paleografi, eski paraların izini sürerken nüsmatik vb. bilim dallarını ortaya çıkarmıştır. Tüm bunlar, bahsettiğimiz insan merakının ve onun öğrenme kapasitesinin enginliğini göstermektedir.

Asırlar önce insanların eliyle zuhur etmiş yapıtların çoğu yıkılmış, tahrip edilmiş ve dağılıp kaybolmuştur. Fakat bugünkü toplumlara atalarından öyle bir şey kalmıştır ki ne depremler onları yıkabilmiş ne de düşmanlar talan edebilmiştir. Yeryüzünden silinip kaybolma kanunundan müstesna kalan bu nadide eserler atasözleridir. Atasözlerinin sahibi olan ataların değil kemikleri, isimleri bile yok olup gitmişken sözleri, asırlar sonraki torunlarının dilinde yediden yetmişe aktarılmaktadır. Hâlbuki bugün söylenen atasözlerinin dudaktan ilk döküldüğü zamanlardan belki de bugünlere ne bir kale ve ne de bir mancınık kalmayı başarabilmiştir. Bir başka deyişle zaman seli, önüne aldığı her şeyi silip

süpürürken sözlü edebiyata hürmet etmiş ve onu bir kenara alarak muhafaza etmiştir.

Nedir atasözleri? Şefkatli ataların asırlar öncesinden torunlarının kulaklarına fısıldadığı bilgece tavsiyelerdir. Büyük bir hayatın içinden titizlikle ayıklayıp çıkardıkları tecrübe taneleridir. İctimai ilişkilerinde, deneyip yanılarak öğrendikleri deneyimlerin hülasalarıdır. “Biz tecrübe ettik sonraki nesillerimiz bir daha yaşamasınlar.” diye asırlar ötesinden bizlere gönderdikleri uyarı mesajlarıdır. Harcanmakla bitmeyen, yaşantıyla ziyadeleşen bereketli bir mirastır. Sözün özü, hayatın fezlekese, olayların icmalidir. Müzelerde değil, hadiselerde sergilenir. Yaşandıkça tazelenir. Başa geldikçe konuşur, kendini konuşturur.

Atasözleri, insanlık tarihi boyunca yani insan var olduğu sürece onunla devam eden karakter analizlerini sunar. Bu karakterlerin bir kısmı hep var olagelmiştir. Bu mizaçta insanlar doğduğu müddetçe onları teşhis edip deşifre eden atasözleri de hep dile getirilecektir. Tamahkâr ve cimri insan sonunda hep zarar edecek ve yemeyenin malını yiyeceklerdir. Büyük çıkarlar için küçük zararlar kabul edilecek, her daim kaz gelecek yerden tavuk esirgenmeyecektir. İnsan zorda kalacak ve kimden olursa olsun yardım almaya mecbur kalarak denize düşünce yılanı sarılacaktır. Yaşını başını almış ihtiyarın çocukluğundaki gibi tepkiler verdiğini görünce can çıkmayınca huyun çıkmadığını tasdik edecektir. Göz göre göre fahiş bir hatayı işleyen kişinin kendini pişkin pişkin savunduğunu görünce minareyi çalanın kılıfını hazırladığını görecektir. Aceleyle yapılan işin berbat olduğunu fark edince hakikaten de acele işe şeytanın karıştığına tam iman edecektir. Tüm bu yaşananlar gelen kuşaklara atalarının

sözlerini hatırlatacak ve zihinlerin bir köşesine sürekli onların ne kadar haklı olduğu kazınacaktır. Kafalara böylesine kazınan sözlerin unutulup gitmesi mümkün müdür?

Atasözleri bakımından en talihli millet Araplardır desek mübalağa olmayacaktır. Zira hicri ikinci yüzyıl yani yaklaşık bin iki yüz yıl önce Araplar, atasözlerini yazılı olarak kaydetmeye başlamışlardır. İlk mesel musannifi olarak bilinen Mufaddal ed-Dabbî'nin (ö. 178/794 [?]) vefatından bin iki yüz yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Dabbî'nin hikâyeleri ile birlikte verdiği yüz altmış atasözü, bu alanda en kapsamlı kabul edilen Meydânî'nin (ö. 518/1124) eserinde altı bine ulaşmıştır. Hikâyelendirilmiş atasözü sayısının yaklaşık üç yüz elli yıl içerisinde yüz altmıştan altı bine çıkması bu sahada yapılan araştırmalara ne denli önem verildiğini göstermektedir. Zira üç buçuk asır içerisinde Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) ve Zemahşerî (ö. 538/1144) gibi pek çok dil âlimi, epey meşakkatli bir iş olan atasözü koleksiyonculuğuna çabalamışlardır.

Sözlü kültürün yazılı olarak aktarımına bu derece önem veren Arap dil âlimleri, çalışmalarının karşılığını büyük ölçüde almış görünmektedirler. Zira bugün Arap dünyasında yediden yetmişe hangi entelektüel seviyede olursa olsun Arapların günlük konuşmalarında sıklıkla atasözlerine başvurdukları gözlemlenir. Henüz okul çağına dahi gelmemiş Arap çocuklarının konuşurken sıklıkla atasözlerini kullanmaları, onların atalarından kalma tecrübelerle ne kadar içli dışlı olduklarının göstergesidir. Nitekim bazı âyet ve hadisler de atasözü formatında veciz bir şekilde Arapların günlük hayatına aksetmiştir. Bu bakımdan onların medeniyetinde

yeni kuşaklar ile kökler birbirleriyle sıkı sıkı bağlanmıştı. Atalarının hayat tecrübeleri çok fazla değişikliğe uğramadan kendilerine sözleri vasıtasıyla ulaşmıştır. Bu, onlar için büyük bir kazanımdır.

Atasözlerini hikâyeleri ile birlikte şerh ederek açıklamak sadece Araplara mahsus değildir. İskender Pala, İki Dirhem Bir Çekirdek (2011) başlıklı çalışmasında Türk deyim ve atasözlerinin kökenlerini ortaya koymayı hedeflemiştir. Selcen Yüksel Arvas da Atasözleri ve Hikâyeleri (2014) adlı çalışmasında kısmen kendi kurgusuyla atasözlerini -özellikle genç kuşaklara- eğlendirerek öğretmeyi amaçlamıştır.

Bu çalışmamızda Arap atasözlerinden, günlük hayatta Türk toplumuna ışık tutacağını düşündüğümüz doksan dokuz tanesini seçtik. Bunların kaynaklarda geçen ilk söyleniş hikâyesine çoğunlukla yer vermedik. Kadim bir medeniyetin insanlığın faydasına sunabileceği evrensel nitelikteki deneyimlerini çoğu kez didaktik bir üslupla aktarmaya çalıştık. Kaynaklar atasözü ve hikmet arasında bir ayrım yapar. Biz bu çalışmada böyle teknik bir ayrımı nazar-ı itibara almadık. Hepsini atasözü çatısı altında sunduk. Bu tür akademik kavramsal tartışmaların yerinin bu kitap olmadığını düşündük.

Klasik mesel (atasözü) kaynaklarında yer almayan fakat müteakip asırlarda Araplar arasında ortaya çıkan muhdes diyebileceğimiz atasözlerine rastladık. Suriye'den Yemen'e, Irak'tan Fas'a kadar geniş bir coğrafyada Arapların kendi lehçeleri ile kullandıkları yerel ve yöresel atasözlerine az da olsa yer verdik. Zira onlar içerisinde de güçlü bir zekâ ve ciddi bir gözlemin neticesi tecrübeler olduğunu fark ettik.

Atasözündeki ibret ve hikmetin dinî öğretilere tam mutabık geldiğini gördüğümüz yerlerde âyet ve hadislere atıfta

bulunduk. İklim, coğrafya ve kültür farklılığı gibi nedenlerden dolayı Türk toplumunda çok fazla bir karşılığı olmayan atasözleri ve deyimleri araştırma kapsamının dışında tuttuk. Diğer taraftan bazı Arap atasözlerinin bizdekilerle birebir örtüştüğünü gördük. Bunlara başlıklar altında işaret ettik.

Çalışmada akıcılığı sağlama ve bıkkınlık vermeme amacıyla şerhleri kısa tutmaya çalıştık. Dikkatleri dağıtmamak için her bir başlık altında atasözlerinin kaynağına dipnot yahut metin içinde atıfta bulunmaya lüzum görmedik. Arap atasözlerindeki köklü tecrübeyi kendi toplumumuza aktarırken yanlış bir şey söylememeye özen gösterdik. Fakat buna rağmen çalışma boyunca farkında olmadan hatalar ve sürç-i lisan elbette olmuştur. Bundan dolayı değerli okuyucularımızın nazarı müsamaha ile bizler için dua etmelerini istirham ederiz.

Atasözleri içerisinde bir kısmı çocuk terbiyesi ve aile içi iletişimle ilgili idi. Bu başlıklar altında bir şeyler söylerken saygıya şayan eşimin de katkısı oldu. Kendisine Arap atasözlerini okurken, “Bu sözden şu da anlaşılabilir.” şeklinde şerh destekleri sunuyordu. Bundan dolayı en başta kendisine teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca edebî diline güvendiğim Doç. Dr. Talip Çukurlu hocamın da ifadeler üzerinde pek kıymetli tavsiye ve tashihleri olduğunu ifade etmeliyim. Diğer taraftan çalışmamızı kabul ederek bizleri Arap edebiyatı araştırmalarına teşvik eden ve aynı zamanda onurlandıran TDV İlim Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığına (İLK SAY) ve son olarak da eserin tashih, tetkik ve dizgisinde emeği geçen tüm basım ekibine minnettarlıklarımı sunuyorum.

Doç. Dr. Adnan Arslan

Bilecik, 2023